

3. Ковалів О.І. Еколого-економічні та соціальні напрями регулювання земельних відносин і природокористування на сучасному етапі / О.І. Ковалів // Економіст. – 2011. – С. 31–33.

4. Ковалів О.І. Національна регуляторна політика на новій рентній основі / О.І. Ковалів // Економіка АПК. – 2009. – № 3. С. 94–102.

5. Ковалів О.І. Основні засади комплексної національної регуляторної політики з реалізації конституційних вимог в Україні щодо землі та її природних ресурсів – основного національного багатства (акцент на землях сільськогосподарського призначення) / О.І. Ковалів // Земельне право України. – 2006. – № 2. – С. 45–55.

6. Пахольчук В.І. Розвиток землекористування аграрних господарств / В.І. Пахольчук // Економіка АПК. – 2004. – С. 22–24.

7. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: [аналітична доповідь]. – К.: НІСД, 2011. – 29 с.

8. Шкуратов О.І. Інноваційні засади формування екобезпечного землекористування в сільському господарстві / О.І. Шкуратов // Інноваційна економіка. – 2011. – № 6. – С. 10–13.

УДК 334.012.82 : 334.716

Куц Л.Л.,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

ДО ПИТАННЯ ВЕРТИКАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Сучасні динамічні умови господарювання, яким притаманна певна нестабільність і невизначеність, змушують підприємства шукати адекватні стратегії свого росту, які б сприяли стабільності розвитку. Розвиваючись, підприємство може обирати інтеграційні, диверсифікаційні стратегії росту, або ж їх поєднання. Серед інтеграційних стратегій уваги заслуговує вертикальна інтеграція, яка, на думку багатьох науковців, є шляхом до успіху у становленні конкурентоспроможних промислових структур, що дає концентрацію капіталу та виробничих потужностей. Така інтеграція підвищує ефективність виробництва за рахунок зниження трансакційних витрат, зменшення непрямого оподаткування проміжних продуктів виробництва тощо. Вертикально-інтегровані структури іноземні інвестори розглядають як надійного партнера, проекти якого можна впевнено фінансувати. Водночас такі структури здатні забезпечити інвестиціям належну віддачу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесів вертикальної інтеграції присвячені роботи відомих закордонних і вітчизняних науковців М. Аделмана, І. Акімової, Л. Ганущак-Єфіменко, А. Ігнатюка, Д. Лук'яненко, Р. Коуза, М. Портера, Л. Роя, Е. Серової, В. Тісунової, В. Третяка, О. Щербакова та ін. Разом з тим сучасні процеси вертикальної інтеграції з великою різноманітністю їх форм і ступенів диктують необхідність відповідної адаптації теоретичного інструментарію, зокрема уточнення потребує саме поняття вертикальної інтеграції.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз поглядів науковців на суть вертикальної інтеграції, виявлення різнобічних аспектів цього поняття й уточнення його визначення, яке б максимально враховувало всі важливі сторони вертикальної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. З мікроекономічної теорії підприємства відомо, що зростання його розмірів веде до зниження питомих виробничих витрат за рахунок прояву ефекту економії на масштабі. Щодо трансакційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням виробництва і розподілу (наприклад, на отримання інформації про товари на ринку, про умови продажу або купівлі, витрати на проведення переговорів, підготовку і укладення контрактів, включаючи їх страхування й т. ін.), то при рості підприємства й збільшенні ним випуску продукції одночасно знижуватимуться питомі трансакційні витрати. Проте у міру росту підприємства безперервно зростають витрати на управління. При цьому зростають не стільки прямі, скільки накладні витрати, пов'язані з ускладненням робочого клімату в організації, а також втрати, обумовлені помилками менеджменту в умовах зростаючої невизначеності і динамічної мінливості зовнішнього середовища (рис.1). Тому у міру зростання масштабів підприємства його довгострокові середні сукупні витрати (LAC) можуть зростати навіть тоді, коли ще не вичерпані резерви ефекту економії на масштабі.

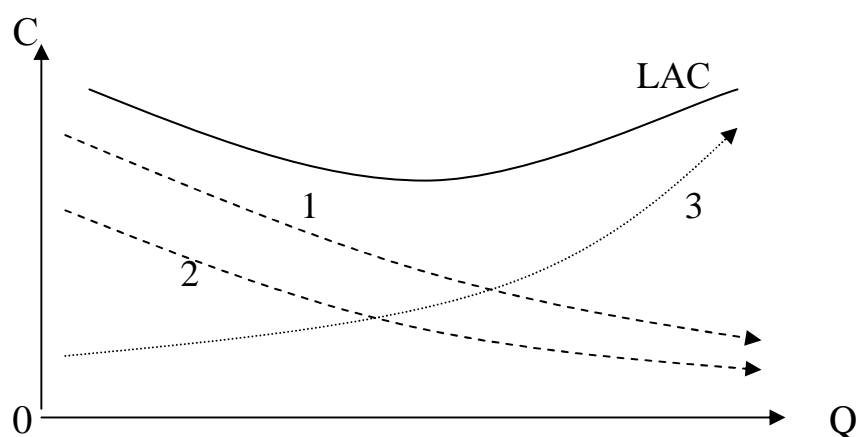

Рис.1. Динаміка питомих витрат C на виробництво (1), трансакційні операції (2) і управління (3), а також довгострокових середніх сукупних витрат (LAC) підприємства залежно від його масштабів Q [2]

Наявність спочатку спадної, а потім зростаючої залежності довгострокових середніх витрат підприємства від його розмірів свідчить про існування оптимального розміру підприємства. Розглянемо економічні умови для збільшення розмірів підприємства.

Американські економісти Р. Коуз у 1937 р. і Дж. Уільямсон в 1975 р показали, що наявність трансакційних витрат веде до прагнення комбінувати кілька стадій виробництва і збуту в рамках єдиної фірми.

Трансакційні витрати, пов'язані з координацією операцій підприємства з його партнерами, виявляються тим вищими, чим:

а) тісніші технологічні зв'язки між підприємствами за відсутності виробничих і організаційних зв'язків;

б) дорожче обходяться їм затримки виробничого циклу.

На думку багатьох сучасних науковців [1; 2; 6; 7; 9; 10; 12 та ін.] рішенням проблеми зниження трансакційних витрат за таких обставин є вертикальна інтеграція підприємств. Хоча, це не єдиний стимул до її здійснення. У рамках даного дослідження їх детально розглядати не будемо.

Аналіз поглядів науковців щодо суті вертикальної інтеграції, наведених у табл. 1, засвідчує наявність певних відмінностей у трактуванні цього поняття. Зокрема, дослідники розглядають вертикальну інтеграцію як:

- 1) об'єднання підприємств;
- 2) контроль над стадіями виробничо-збутового процесу;
- 3) посилення зв'язків;
- 4) поєднання процесів, розширення діяльності;

Таблиця 1

Погляди економістів на зміст вертикальної інтеграції

№	Визначення / вислови	Джерело
1	2	3
I. Вертикальна інтеграція як об'єднання підприємств		
1.1.	Вертикальна інтеграція представляє собою процес об'єднання підприємств, які виконують послідовні стадії єдиного виробничого циклу будь-якого продукту, починаючи з видобутку ресурсів (сировини і матеріалів) їх переробки (виготовлення готових виробів) і закінчуючи реалізацією продукту споживачеві.	[11]
1.2.	Вертикальна інтеграція – об'єднання підприємств різних галузей, зв'язаних технологічним процесом виробництва готового продукту, тобто розширення підприємством-покупцем своєї діяльності або на попередні виробничі стадії, аж до постачальників сировини, або на подальші – до кінцевого споживача.	[5]

Продовження табл. 1		
1	2	3
1.3.	Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, котрі функціонують в різних виробничих циклах. ...механізм інтеграції... сприяє побудові закінчених технологічних ланцюгів, забезпеченні координації обсягу продажу...	[9]
1.4.	Вертикальна інтеграція це поєднання фірм, що пов'язані єдиним технологічним ланцюгом, це злиття компаній, що займаються виробництвом на різних стадіях технологічного ланцюга та встановлення контролю над ними з боку однієї компанії.	[6]
1.5.	Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання підприємств, які функціонують на різних стадіях виробництва товару.	[14]
II. Вертикальна інтеграція як контроль над стадіями виробничо-збутового процесу		
2.1.	Під вертикальною інтеграцією розуміють контроль однієї фірми (фірми інтегратора) над двома чи кількома стадіями виробництва і збуту продукції. Під стадією виробництва і збуту ми розуміємо тут будь-який процес, у ході якого до початкової вартості приєднується додана вартість, а продукт просувається ближче до кінцевого споживання.	[12]
2.2.	...вертикальна інтеграція – ...компанія прагне зосередити під своїм контролем максимальну кількість елементів сукупного виробничо-розподільчого процесу.	[13]
2.3.	Фірму вважають вертикально інтегрованою, якщо у її межах відбувається переміщення товару, який міг би бути проданим на ринку без подальшої переробки, тобто передбачається повний контроль фірми над декількома стадіями виробництва.	[16]
III. Вертикальна інтеграція як посилення зв'язків		
3.1.	Вертикальна інтеграція – це посилення вертикальних стосунків між покупцем (споживачем) та продавцем (постачальником) шляхом злиття або внутрішнього розвитку. ...вертикальна інтеграція представляє собою ексклюзивний тип стосунків між виробником та його постачальником.	[1]
3.2.	Вертикальною інтеграцією є встановлення інтеграційних зв'язків з підприємством-постачальником (інтеграція вниз) або підприємством споживачем (інтеграція вгору).	[4]
3.3.	Вертикальна інтеграція – поглиблення відносин між споживачами та постачальниками шляхом злиття, поглинання, внутрішнього структурування або розвитку	[15]
IV. Вертикальна інтеграція як поєднання процесів, розширення діяльності		
4.1.	Вертикальна інтеграція представляє собою поєднання технологічно самостійних виробничих, розподільчих, збутових та інших економічних процесів в рамках однієї фірми і означає використання фірмою для вирішення своїх економічних задач внутрішніх господарських операцій і адміністративних процесів замість ринкових трансакцій.	[10]
4.2.	Вертикальна інтеграція – організація двох послідовних процесів виробництва однією єдиною фірмою.	[17]
4.3.	„...вертикальна інтеграція: ... підприємства розширюють свою діяльність за рахунок побудови повних технологічних ланцюгів виробництва...”	[3]

Отже, подані визначення свідчать, що вертикальну інтеграцію вчені трактують, роблячи кожен свій акцент на тому чи іншому аспекті цього поняття.

Так, скажімо, погляд на вертикальну інтеграцію як об'єднання підприємств (Л. В. Рой, В. П. Третяк, Д. Г. Лук'яненко, А. Ігнатюк, В. Тісунова та ін.), на нашу думку, має той недолік, що не враховує можливість природної інтеграції шляхом внутрішнього розвитку, коли саме підприємство на

базі власних ресурсів і можливостей поступово вирощує нові ланки бізнесу в технологічно-збутовому ланцюзі зі свого традиційного бізнесу, проходячи послідовно стадії створення власних виробничих потужностей, відповідних підрозділів, налагодження виробничої й інших супутніх видів діяльності.

Доволі поширена точка зору на вертикальну інтеграцію як контроль фірми над кількома суміжними стадіями у технологічному ланцюзі виробництва і розподілу. Відмінності у підходах вчених переважно існують щодо питання повноти цього контролю. Погляд на вертикальну інтеграцію як повний контроль фірми над декількома стадіями виробництва і розподілу (М. Аделман) виключає, як слушно зауважує А. Ігнатюк, різноманітність ступенів вертикальної інтеграції, які зустрічаються у сучасній практиці господарювання, а також можливість застосування квазіінтеграційних стратегій [6]. Цей недолік уже усунуто у визначеннях вертикальної інтеграції, поданих Е. В. Серовою, О. С. Сичовою. Також вважаємо, що не слід трактування досліджуваного поняття зводити лише до посилення контролю за суміжними ланками у технологічному і збутовому ланцюзі. Адже поза увагою залишаються такі аспекти, як розширення діяльності, поглиблення зв'язків.

Також поширений погляд на вертикальну інтеграцію як посилення зв'язків (І. Акімова, О. Щербаков, Ю. В. Іванов, Н. Ю. Чорна). При такому підході змінюється кут зору на досліджуване питання, бо дослідники акцентують увагу вже не на розширенні контролю фірми вздовж технологічно-збутової вертикалі, як у вищенаведеному випадку, а на поглибленні стосунків між суміжними ланками. Трактуювання Ю. Іванова (див. визначення 3.2 табл.1) дає змогу доволі широко враховувати різноманітність ступенів вертикальної інтеграції, які зустрічаються у практиці господарювання, проте у ньому не враховано можливість природної інтеграції. З огляду на це таке трактування суті вертикальної інтеграції вважаємо дещо завуженим. Також сучасна різноманітність форм вертикальної інтеграції настільки широка (франчайзинг, стратегічні альянси, володіння ліцензіями, довгострокові контракти тощо), що недоречно її зводити лише до злиття і внутрішнього розвитку (див. визначення 3.1 і 3.3 табл.1), та поглинання (див. визначення 3.3).

Доволі широко трактує вертикальну інтеграцію М. Портер як "поєднання технологічно самостійних виробничих, розподільчих, збутових та інших процесів у рамках однієї фірми" у той час, як більшість науковців зосереджують увагу на виробничих процесах, рідше – на виробничих і збутових (див. визначення 4.1 табл. 1). Погляд вченого на вертикальну інтеграцію відображає інституційний підхід до фірми, яка використовує „для вирішення своїх економічних задач внутрішні господарські операції і адміністративні процеси замість ринкових трансакцій”.

Провівши аналіз поглядів науковців, вважаємо, що слід дати визначення вертикальної інтеграції, яке б максимально синтезувало всі важливі аспекти цього поняття. На нашу думку, доречним буде таке визначення: вертикальна інтеграція – це розширення діяльності і/або контролю фірми вздовж технологічно-розподільчо-збутового ланцюга або на попередні стадії (аж до виробництва сировини), або на наступні (аж до збуту продукції кінцевому споживачеві) з метою заміни ринкових трансакцій на інші форми контактів (внутрішні операції і процеси, довгострокові контракти тощо).

Перевагами цього визначення є комплексне врахування таких аспектів вертикальної інтеграції, як:

- можливе розширення діяльності (і, відповідно, контролю) вздовж вертикального ланцюга, включаючи і природну інтеграцію;
- розширення контролю вздовж вертикального ланцюга (у випадку поглинання, напр. постачальника, купівлі його контрольного пакету акцій тощо);
- зміцнення і закріплення вертикальних зв'язків (відображено можливість розвитку по вертикалі вгору і вниз);
- мета інтеграції – замінити невігідні ринкові трансакції вигіднішими операціями і процесами (внутрішньофірмовими, довгостроковими контрактами тощо).

Висновки з даного дослідження. Потреба розробки адекватних стратегій росту сучасних підприємств вимагає відповідного теоретичного інструментарію. Особливої уваги заслуговує стратегія вертикальної інтеграції, яка диктує напрями можливого розвитку підприємства вздовж технологічно-роподільчо-збутового ланцюга. Таким чином, проведені дослідження дали змогу уточнити визначення суті вертикальної інтеграції підприємств, яке максимально включає всі важливі аспекти цього поняття.

Напрямки подальших досліджень: сучасні форми і ступені вертикальної інтеграції підприємств.

Література

1. Акімова І. Стимули вертикальної інтеграції / І. Акімова, О. Щербаков // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2002. – №1.
2. Бараненко С. П. Стратегическая устойчивость предприятия / С. П. Бараненко, В.В. Шеметов. – М. : Центр полиграф, 2004. – 493 с.
3. Жемчужников С. И. Особенности развития интегрированных структур в России / С. И. Жемчужников [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.orelgiet.ru/81_ghj.pdf

4. Иванов Ю. В. Слияния, поглощения и разделения компаний: стратегия и тактика трансформации бизнеса / Ю. В. Иванов. – М. : Альпина Паблишер, 2001. – 244 с.
5. Інтеграційні стратегії // Advanter Grup. Публікації і аналітика [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.advanter.ua/articles.php?articlesid=17>
6. Ігнатюк А. Вертикально-інтегровані структури на галузевих ринках України / А. Ігнатюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2009. – №5 (109). – С. 19-23.
7. Ганущак-Єфіменко Л. М. Інтеграція активів у процесі реалізації вертикальних інтеграційних процесів підприємств / Л. М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №8. – С. 166-170.
8. Коуз Р.Г. Природа фірми: Походження еволюція і розвиток / Р.Г. Коуз, Г.Демзетц, О.Д.Харт ; за ред. О. Е Вілямсона, С.Дж. Вінтера ; пер. з англ. А.В.Куликов. – К. : А.С.К., 2002. – 335 с.
9. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Д. Г. Лук'яненко. – К., 2005. – 204 с.
10. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов : пер. с англ. / М. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
11. Рой Л. В. Анализ отраслевых рынков : учебник / Л. В. Рой, В. П. Третьяк. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 442 с.
12. Серова Е. В. Аграрная экономика. Учебник для студентов экономических вузов / Е. В. Серова. – М. : ГУ ВШЭ, 1999. – 480 с.
13. Сычева О. С. Стратегические партнерства как инструмент повышения эффективности российской нефтегазовой отрасли / О. С. Сычева [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sisp.nkras.ru/issues/2011/4/sychova.pdf>
14. Тісунова В. Еволюція вертикально-інтегрованих корпоративних структур / Вікторія Тісунова // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – №7. – С. 74-78.
15. Чорна Н. Ю. Виклики сучасного етапу формування вертикальних інтеграційних об'єднань / Н. Ю. Чорна [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mev-hnu.at.ua/load/mizhnarodna_naukovo_praktichna_internet_konferencija/8_shljakhi_pidvishhennja_konkurentospromozhnosti_vitchiznjanih_pidpriemstv/9-1-0-94
16. Adelman M. Concept and statistical measurement of vertical integration // Business Concentration and price Policy. Princeton: Princeton University Press, 1955.
17. Riordan M. N. What Is Vertical Integration? // The Firms as Nexus of Treaties / Ed. By Aoki, B. Gustafsson and O. E. Williamson. London, etc.: Sage Publication, 1990. – P. 94-100.

УДК 331.5.

Замора О.І.,
к.е.н., доцент, ВП НУБІП України
«Бережанський агротехнічний інститут»

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Постановка проблеми. Несприятлива демографічна та економічна ситуація суттєво обмежує можливості використання працездатного населення у сільському господарстві. Спостерігається дисбаланс між трудозабезпеченістю аграрної сфери економіки і параметрами конкурентного поля на ринку сільськогосподарської праці, безробіттям і нелегальною трудовою діяльністю, доходами різних верств населення, темпами продуктивності та оплати праці, часткою матеріальних витрат та затрат праці у собівартості продукції, якістю і рівнем життя та можливостями відтворення життєвого і трудового потенціалу селян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості сільського населення та їхній перерозподіл постійно перебувають у полі зору економічної думки. Цьому питанню присвячені наукові праці Д. Богині [1], О. Бугуцького [2], О. Грішнєвої [3], О. Гудзинського [9], В. Дієспєрова [4], Є. Качан [5], А. Колота [6], Е. Лібанової [7], М. Маліка [8], Т. Олійник [11], В. Онікієнка [12], П. Саблука [9], В. Терещенко [13], К. Якуби [9] та ін.